

fazlaca "lahn-ı celî ve hafî" yapılmaktadır (a.g.e., X, 233-235). Tebriz'de de yirmi kadar dârülkurrâ mevcuttur. Fakat "Acemlere tecvidle kemâ hiye hakkuhâ kıraat müyesser olmamıştır" (a.g.e., II, 250). Saraybosna'da toplam sekiz yerde Kur'an hıfzedilir ve kıraat-ı seb'a üzere okunur; ancak hâfızların sayısı azdır; özellikle ileri seviyede ve büyük vakfı bulunan dârülkurrâları yoktur, ulucamilerde şeyhülkurrâlar bulunmaktadır (a.g.e., V, 431). Üsküp'te dârülkurrâ sayısı dokuz olmakla birlikte bunlar camilerin bünyesinde ve buranın halkı "hıfza candan mukayyet değildir" (a.g.e., V, 556).

Evliya Çelebi Bursa'da da birçok dârülkurrâ bulunduğunu söylemekte, ancak bunlar hakkında fazla bilgi vermemektedir (a.g.e., II, 17). Haremeyn'i de gezen müellif Medine'de yedi, Mekke'de kırk yerde dârülkurrâ olduğundan ve buralarda çeşitli seviyelerde kıraat okunduğundan söz etmektedir (a.g.e., IX, 641, 781).

Dârülkurrâların bir çeşidi türbe dârülkurrâlardır. Bazı kişiler, türbelerinde Kur'an okunması ve öğretilmesi için vasiyette bulunmuş ve bunun için vakfiyeler düzenlemişlerdir. Dimaşk'ta VIII. (XIV.) yüzyılda inşa edilen Efrîdüniye Türbesi ve ünlü kıraat âlimi Ebû Şâme'nin meşihatü'l-kırâa görevinde bulunduğu Eyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in türbesi bunlardandır. Yine Dimaşk'taki Ümmü Sâlih Türbesi için yapılan vasiyette, buraya Kur'an hocası olarak şehrin kıraat ilmini en iyi bileninin seçilmesi istenmiştir. I. Abdülhamid gibi bazı Osmanlı padişahlarının ve Sultan III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan gibi bazı hanım sultanların da türbelerinde belli zamanlarda Kur'an okunması ve öğretilmesi için vasiyette bulundukları bilinmektedir.

Türkiye'deki dârülkurrâlar, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun 2. maddesi gereğince bütün okullar gibi Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmişse de zamanın Diyanet İşleri başkanı Rifat Börekçi'nin bu kurumların birer ihtisas okulu olduğu için başkanlığa bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği yolundaki ısrarları sonucu Kur'an kurslarına dönüşerek varlıklarını kesintisiz devam ettirmişlerdir (bk. KUR'AN KURSU). Fakat bunlar zamanla sadece Kur'an okumanın öğretildiği, din dersleriyle takviye edilen okullar durumuna geldi. Kıraat ilminde ihtisaslaşma ise sayıları pek fazla olmayan hocaların şahsî gayretleriyle sınırlı kal-

dı. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde 1976'dan beri devam eden üç yıllık aşere, takrib, tayyibe ihtisas kursları, tarihî dârülkurrâ müesseselerinde yapılan öğretimle hayli benzerlik göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 86; III, 486; Buhârî, "Diyet", 27; Müslim, "Zikir", 38; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 205; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevve-re*, I, 241; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Meşâbih* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Dimaşk 1380/1961, I, 71 (nr. 71); İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut 1982, XIV, 227, 233, 315; Sübkî, *Fetâvâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Maârif), II, 109; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dârü's-Sâdir), s. 183; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1980, s. 244; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, II, 1049; Huzâfî, *Tâhricü'd-delâlati's-sem'iyye*, s. 80; Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XX, 208; Nuaymî, *Dârü'l-Kur'an ft Dimaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1982, Mukaddime, s. 6-16, ayrıca bk. s. 1-26; a.mlf., *ed-Dâris ft târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 3-18; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 318, 524; II, 17, 188, 250; III, 449; V, 431, 556; IX, 74-75, 641, 781; X, 233-235; *Amasya Tarihi*, I, 265-268; A. U. Pope, "Islamic Architecture", *A Survey of Persian Art*, Tahran 1938-39, III, 1204; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 169-172; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 949-962; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 38 vd.; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 14-15, 22-24, 607-611; Nâcî Ma'rûf, *Târîhu 'ulemâ'i Müstansiriyye*, Kahire 1976, I, 40-41; Melike el-Ebyaz, *et-Terbiye ve's-şekâfetü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmiyye fi's-Şâm ve'l-Cezîre*, Beyrut 1980, s. 260-278; G. Makdisî, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981, s. 9-10, 19-20, 33-34, 47-48, 215; Ekrem Hasan el-Ulebi, *Dimaşk beyne 'aşri'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyin*, Beyrut 1982, s. 171; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1982, s. 52; Osman Keskiöğlu, *Son İlahî Kitap Kur'an-ı Kerim*, Ankara 1987, s. 70-80; L. Golombek — D. Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, Princeton 1988, I, 46-47, 64; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, I, 275-279; Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye* (Özel), I, 122-129, 138; III, 104-107; Bahaeddin Yediyıldız, *Institution du vaqf au XVIIIe siècle en Turquie*, Ankara 1990, bk. İndeks; *Tarihimizde Vakıf Kur'an Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri* (nşr. Tarihî Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı), İstanbul 1990, s. 334-337; G. Iaschke, "Yeni Türkiye'de Kur'an-ı Kerim Kursları" (trc. Nimet Arsen), *İTED*, V/1-4 (1973), s. 57; G. H. A. Juynboll, "The Position of Qur'an Recitation in Early Islam", *JSS*, XIX/2 (1974), s. 240-252; a.mlf., "The Qur'an Reciter on the Battlefield and Concomitant Issues", *ZDMG*, sy. 125 (1975), s. 11-27; a.mlf., "The Qurra' in Early Islamic History", *JESHO*, XVI/2, s. 113-129; K. Völlers, "Ezher", *IA*, IV, 449; I. Goldziher, "Education (Muslim)", *ERE*, V, 198-207; Mehmet Ali Sarı, "Âsim b. Behdele", *DİA*, III, 475-476.

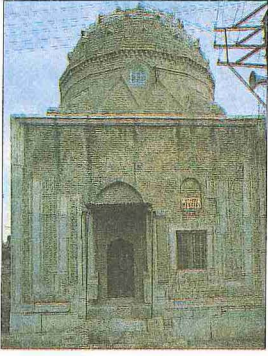
NEBİ BOZKURT

□ MİMARİ. Asr-ı saâdet'te Mescid-i Nebevî'de başlayan ve daha sonra aşıptan bazılarının evleriyle ilk İslâm mâbedlerinde devam eden kıraat ilmi eğitimi zaman içinde kurumlaşarak bu maksatla inşa edilen ve dârülkurrâ (dârülkur'an, dârülhuffâz) adı verilen yapılarda sürdürülmüştür. İslâm dünyasında bu yapı türünün ilk defa hangi dönemde ve nerede ortaya çıktığı yeterince araştırılmamış, ayrıca erken tarihli örnekler de günümüze ulaşmamıştır.

Osmanlı devrinde ilk dârülkurrânın, Orhan Gazi'nin saltanat yıllarında İznik'in fethinden (1331) sonra Süleyman Paşa Medresesi ile birlikte ve onun yanına yapıldığı Evliya Çelebi tarafından rivayet edilir. Yıldırım Bayezid'in Bursa'da XIV. yüzyılın sonlarına inşa ettirdiği Ulucami Külliyesi'nde camiye bitişik tasarlandığı anlaşılan dârülkurrânın belgelerde "muallimhâne" adıyla zikredilmesi, yine Bursa'daki aynı döneme ait Gazi Demirtaş (Timurtaş) ve Ebû İshak Kâzerünî camileriyle daha önce I. Murad'ın Çekirge'de yaptırdığı külliyyede yer aldıkları bilinen muallimhânelerin de dârülkurrâ niteliğinde oldukları ihtimalini güçlendirmektedir. Aynı şekilde Amasya ile Bursa'da bulunan, kaynaklarda adları "mekteb" şeklinde geçen I. Mehmed ve II. Murad devirlerine ait yapılardan bazılarının birer dârülkurrâ olması mümkündür. Bunlardan başka İstanbul'daki Fâtih Külliyesi'nde (1463-1470), dış avluyu çevreleyen duvarın kuzey kenarında ve Boyacılar Kapısı'nın yanında yer aldığı bilinen mektebin de Evliya Çelebi tarafından "sıbyân-ı müslimîn için dârü't-ta'lim-i Kur'an" olmak üzere bina edildiği bildirildiği için (Seyahatnâme, I, 140) aslında bir dârülkurrâ olabileceği aklı gelmektedir. Osmanlı mimarisi tarihine ilişkin güvenilir kaynaklarda açıkça dârülkurrâ adıyla anılan ilk yapılar, Trabzon'daki Fâtih Dârülkurrâsı ile Amasya'daki II. Bayezid devrine ait Abdullah Paşa ve Sultan Hatun dârülkurrâlarıdır. Fakat Osmanlı mimarisinin doğuşundan XV. yüzyıl sonlarına kadar uzanan iki yüzyıllık döneme ait bu örnekler tamamen ortadan kalkmış olup mimari özellikleri hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Ancak bu yapıların, E. Hakkı Ayverdi'nin Fâtih Külliyesi'ndeki mektep için düşündüğü gibi tek hacimli, kare planlı ve kubbeli yapılar olduğu tahmin edilebilir.

Türk-İslâm mimarisi tarihinde günümüze ulaşabilmiş en eski örnekler, Kon-

DÂRÜLKURRÂ

Has Bey
Dârülhuffâzî -
Konya

ya'da Karamanoğulları devrinde inşa ettirilen dârülhuffâzlardır. Bunların en eskileri, Karamanoğlu II. Mehmed Bey devrinde Hatıplı Has Beyoğlu Mehmed'in biri şehir içinde, diğeri Meram'da olmak üzere yaptırdığı iki dârülhuffâzdır. Gazi Alemşah mahallesinin sınırları içinde kalan ve Has Bey Dârülhuffâzî olarak tanınan yapının kitâbesi 824 (1421) yılında inşa edilmiş olduğunu belgelemektedir. Kare planlı ve kubbeli tek bir hacimden ibaret olan binanın duvarları tuğla ile örülmüş, üç cephede kalkerden yontulmuş bloklarla, giriş cephesinde süslemeli mermer levhalarla kaplama yapılmıştır. Yapıyı örten tuğla örgülü kubbe, Türk üçgenlerinden müteşekkil nisbeten yüksek bir kasnağa oturur. Dördü kasnakta olmak üzere toplam altı adet ufak pencereden ışık alan iç mekânda, Selçuklu üslûbunu yaşatan mozaik çini süslemeli mihrap dikkati çekmektedir. Bodrum katında bâniye ait olduğu tahmin edilen bir kabir teşhis edilmekte, kriptâ niteliğindeki bu bodrumun varlığı Has Bey Dârülhuffâzî'nde Selçuklu kümbet geleneğinin sürdürüldüğünü kanıtlamaktadır.

Aynı şahıs tarafından Meram'da yaptırılmış olan ve Meram Dârülhuffâzî adıyla anılan yapı, bir mescid ve çifte hamamla birlikte ufak bir külliye teşkil etmektedir. Kitâbesinde II. Mehmed Bey'in hükümdarlığı zamanında (1402-1424) inşa ettirildiği belirtilmekte, ancak tarih verilmemektedir. Meram Dârülhuffâzî mescidin doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş, mescid harimiyle aralarında irtibat sağlayan bir kapı açılmıştır. Bu da diğeri gibi kare planlı ve kubbeli tek bir hacimden meydana gelir. Kuzey ve güney duvarlarında ikişer pencere, doğu duvarında cephenin sağına kaydırılmış girişle bir pencere bulunmaktadır. Sivri beşik tonozlu küçük bir eyvanın içine yerleştirilmiş olan giriş zar başlıklı, kırık yivli sütunçelerle donatılmıştır. Girişi ku-

şatan geometrik tezyinatlı bordürler tamamlanmamıştır. Güney duvarındaki pencerelerin arasında yer alan mihrabın köşeleri sütunçelerle yumuşatılmış, yaşmağı mukarnas dizileriyle süslenmiştir.

Konya'da Karamanoğulları devrine tarihlenen diğer bir örnek şehrin merkezinde, Şerefeddin Camii'nin karşısında bulunan Hacı Ali Dârülhuffâzî'dir. Kapısı üzerindeki kitâbe günümüze intikal etmemişse de vakfiyesinin 832 Receb'inde (Nisan 1429) düzenlendiği bilinmektedir. Kare planlı bir hacimden oluşan bu yapı kesme taş duvarlarla inşa edilmiş, sekizgen kasnaklı ve tuğla örgülü bir kubbe ile örtülmüştür. Kible duvarındaki basık kemerli giriş, tezyinî mahiyeteki bir dilimli kemerle dışarı açılan dikdörtgen bir nişin içine alınmıştır. Kuzey duvarının ekseninde, girişin karşısında bir ocak bulunmaktadır. Cephedeki izlerden, girişin önünde sivri kemerlere oturan tek kubbeli bir revakın bulunduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen açıklıklı pencereler kesme taş sövelerle çerçevelenmiş, demir parmaklıklarla donatılmış ve sivri tahfif kemerleriyle taçlandırılmıştır. Hacı Ali Dârülhuffâzî, oranları ve mimari ayrıntıları bakımından Karamanoğlu mimarisinden ziyade Osmanlı mimarisine bağlanmakta, Orta Anadolu'da kendini hissettirmeye başlayan Osmanlı nüfuzunu mimariye yansıtmaktadır.

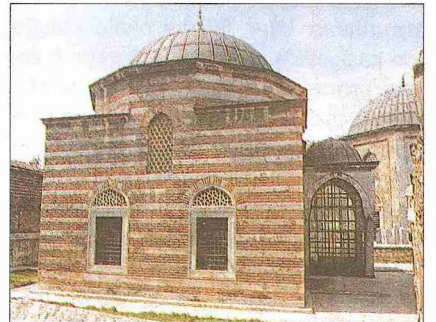
Konya'da Osmanlı mimarisinin etkilerini sergileyen ve Hacı Ali Dârülhuffâzî ile malzeme, işçilik, tasarım, ayrıntı gibi hususlarda büyük benzerlikler gösteren bir yapı da inşa tarihi tesbit edilemeyen Canbazzâde Nasuh Bey Dârülhuffâzî'dir. Ancak bu örnekte diğerinden farklı olarak cephelerle kasnak daha yüksek tutulmuş, pencere sayısı artırılmış ve batı yönündeki girişin önüne üç birimli bir revak kondurulmuştur. Dört cephede de duvarların alt kesiminde dikdörtgen açıklıklı ve sivri tahfif kemerli ikişer pencere bulunmakta, giriş (batı) cephesi dışında kalanlarda bunlara ilâveten sivri kemerli ikişer teppe penceresiyle cephenin ekseninde yer alan birer filgözü pencere görülmektedir. Ayrıca kasnağın her kenarına bir adet filgözü pencere yerleştirilmiştir.

Osmanlı devrinden kalma en eski örnek, Bursa'daki 1492-1493 tarihli Hoca Yâkub Dârülkurrâsı'dır. Bu yapı, biri kışlık diğeri yazlık dershane olarak düşünüldüğü anlaşılan iki hacimden meydana gelmektedir. İkisi de kare planlı olan ve sekizgen kasnaklı kubbelerle örtül-

müş bulunan bu hacimlerden kapalı kışlık dershane tıpkı Konya'daki Hacı Ali Dârülhuffâzî'nde olduğu gibi bir ocakla donatılmış, yazlık dershane ise geniş bir kemerle dışarıya açılarak kubbeli eyvan niteliğine kavuşturulmuştur. Bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile örülen almalı duvarlarla kasnaklar testere dişi silmelerle son bulmakta, kemerlerde tuğlanın tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Yazlık dershanein kemerli cephesindeki kalın duvar, Selçuklu devri eyvan türbelerinden Konya'daki XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Gömeç Hatun Türbesi'nin cephesini hatırlatmakta, ayrıca Bursa'da erken devir Osmanlı mimari üslûbuna ilişkin bazı ayrıntıların II. Bayezid devrinde hâlâ yaşatıldığını kanıtlamaktadır. Hoca Yâkub Dârülkurrâsı, biri eyvan niteliği taşıyan iki hacimli tasarımı ile gerek Karamanoğlu devrine ait dârülhuffâzlardan, gerekse daha sonra inşa edilen Osmanlı dârülkurrâlarından ayrılmakta, hepsi tek hacimli olan bu yapılarından ziyade bir iki istisna hariç kendisiyle aynı tasarım şemasını paylaşan Osmanlı sıbyan mekteplerinin gelişme çizgisi içinde yer almaktadır.

Yavuz Sultan Selim devrine ait 1514 tarihli Trabzon Hatuniye Dârülkurrâsı ile İstanbul Fatih'te Mimar Sinan'ın eseri olup 1538'den az önceye tarihlenen Sâdî Efendi Dârülkurrâsı ortadan kalktığı için Hoca Yâkub Dârülkurrâsı'ndan sonra bugüne gelebilen Osmanlı örnekleri XVI. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Bunların içinde dördü de İstanbul'da bulunan Süleymaniye (1557'den önce), Vefa'da Hüsrev Kethüdâ (1565-1566), Eyüp'te Sokullu Mehmed Paşa (1568-1569) ve Üsküdar'da Atik Vâlide (1578'den önce) dârülkurrâları Mimar Sinan'ın, 1590 başlarına tarihlenen Edirne'deki Selimiye

Sokullu Mehmed Paşa Dârülkurrâsı - Eyüp / İstanbul

Dârülkurrâsı ise onun talebelerinden Dâvud Ağa'nın eseridir. Mimar Sinan'ın eserlerinin dökümünü içeren ana kaynaklarda zikredilmemekle birlikte Lüleburgaz'daki 1569-1571 tarihli Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'ndeki dârülkurrânın da hassa başmimarı veya onun denetimindeki mimarlardan biri tarafından tasarlandığı muhakkaktır. Bütün bu yapılarda, Karamanoğlu dârülhuffâzlarında ve özellikle Hacı Ali ve Canbazzâde Nasuh Bey dârülhuffâzlarındaki tasarımın olgunluk çağını idrak etmiş bulunan Osmanlı mimarisine has malzeme kullanımı, teknik çözümler, oranlar ve ayrıntılarla geliştirilerek devam ettirilmiş olduğu görülmektedir. Mimar Sinan'ın eserleri arasında adı geçen, ancak günümüze ulaşmayan, İstanbul Bâbü'lî'de Beylerbeyi Sofu Mehmed Paşa tarafından dârülhadisle birlikte 1544'ten önce inşa ettirildiği tahmin edilen dârülkurrâ ile Fatih'te 1577-1580 yılları arasına tarihlenen Kadızâde Efendi (Çırcır) Dârülkurrâsı da büyük bir ihtimalle aynı mimari özelliklere sahiptir.

Süleymaniye Külliyesi'ndeki dârülkurrâ, bazı araştırmacılar tarafından yanlış teşhisler sonucunda türbedar odası veya dârülhadis dershanesi olarak ele alınmıştır. Söz konusu yapı, külliye içindeki konumu ve oranları ile Mimar Sinan'ın dârülkurrâları arasında müstesna bir mevkiye sahiptir. Dârülkurrâ, cami ve Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi ile birlikte külliyenin yerleşim düzenini yönlendiren ana eksen üzerinde, caminin kible tarafında Kanûnî ve Hürrem Sultan türbelerini barındıran ve zamanla hazîreye dönüşmüş bulunan avlunun sınırında yer almaktadır. Yapının avlu yönüne taşan kitlesi bir sarnıcın üzerinde yükselmekte ve bundan dolayı heybetli bir görü-

nüm kazanmaktadır. Süleymaniye Külliyesi'nin bütününe hâkim olan titiz işçilik, kusursuz ayrıntılar, süslemeden âzami derecede arındırılmış sade cephe tasarımı ve âhenkli oranlar dârülkurrâda da görülür. Duvarları kesme köfeki taşı ile örülmüş, kapı ve pencere sövelerinde ak mermer kullanılmıştır. Kible yönünde, Eski Saray'ın ihata duvarı ile Süleymaniye Külliyesi arasında kalan ve Osmanlı devrinde "küçük avlu" olarak anıldığı bilinen üçgen alana açılan basık kemerli kapı, sivri kemerli sığ bir niş ve dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, önündeki sahanlık ise çift kollu merdivenlerle kuşatılmıştır. Dört cephede de ikisi altta, ikisi üstte olmak üzere dörder pencere yer almakta, alttaki pencerelerin dikdörtgen açıklıkları sövelerle çerçevelenmiş ve sivri tahfif kemerleriyle taçlandırılmış bulunmaktadır. Tahfif kemerlerinin aynaları süslemesiz köfeki taşı levhalarla kapatılmış, sivri kemerli tepe pencereleri de çift cidarlı alçı revzenlerle donatılmıştır. Kubbe on iki köşeli basık bir kasnağa oturtulmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed devrinde inşa edilmiş (vakfiye tarihi 1465) Molla Hüsrev Mescidi'nin yanında yer alan Hüsrev Kethüdâ Dârülkurrâsı'nda aynı duvar örgüsünü ve pencere ayrıntılarını bulmak mümkündür. Ancak bu yapıda cephele- rin eksenine birer adet filgözü tepe penceresi yerleştirilmiş, gerek bunlar gerekse tahfif kemerlerinin aynaları ak mermerden geometrik motifli şebekelerle doldurulmuştur. Dikdörtgen bir çökertme içinde yer alan girişin basık kemeri ak mermer ve somaki blokları ile örülmüş, kubbeye geçiş yivli tromplarla sağlanmıştır.

Sokullu Mehmed Paşa'nın Eyüp'te hanımı İsmihan Sultan'la birlikte yaptırdığı medrese-türbe ikilisinin yanına ilâve ettirdiği dârülkurrânın ilk göze çarpan özelliği, girişin önünde yükselen tek kubbeli revakıdır. Bundan yaklaşık 150 yıl önce Konya'da inşa ettirilen Hacı Ali Dârülhuffâzı'ndaki bir çözümle burada tekrar karşılaşılması, Koca Sinan'ın Anadolu Türk mimarisi mirasından ne derece faydalandığını bir defa daha gözler önüne sermektedir. Bölge zeminindeki Halîç kıyısına yakınlıktan ve rakımın çok düşük olmasından kaynaklanan aşırı nem hesaba katılarak dârülkurrânın kotu çevreye göre yüksek tutulmuş ve revakın örttüğü giriş, çifte kollu merdivenlerle çıkılan bir sahanlığa oturtulmuştur. Revak kubbesini taşıyan beyaz ve pembe

mermer bloklarla örülmüş sivri kemerler, baklavalı başlıklarla donatılan ikisi gömme dört sütuna oturur. Bir sıra kesme köfeki taşı ve üç sıra tuğlanın birbirini izlediği almasıık örgülü cephelerin üçünde giriş cephesiyle yan cepheler mermer söveli ve sivri tahfif kemerli ikişer dikdörtgen pencere ile eksenlerde sivri kemerli birer tepe penceresi açılmış ve kubbeye geçiş içeriden mukarnas dolgulu tromplarla, dışarıdan ise onikigen bir kasnakla sağlanmıştır. Duvarlardaki almasıık örgünün aynen uygulandığı tahfif kemerlerinin aynaları geometrik taksimatlı mermer şebekelerle kapatılmıştır. Halen çocuk kütüphanesi olarak kullanılan dârülkurrânın revak kubbesinde, ana kubbesinde ve tromplarında inşa edildiği dönemden kalma kalem işleri bulunmaktadır.

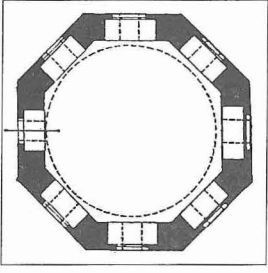
Bağlı bulunduğu külliye içindeki konumu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş olan Atik Vâlide Dârülkurrâsı'nın, külliyenin merkezindeki cami-medrese manzumesinin batısında, birbirine bitişik dârüşşifâ, imaret ve dârülhadis bölümlerinin teşkil ettiği yapı adasının güneydoğu köşesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Dârülkurrâ da dahil olmak üzere söz konusu bölümler XVIII. yüzyıl sonundan itibaren aslı fonksiyonlarını kaybetmişler ve mimari hüviyetleri dikkate alınmaksızın onarıp değişikliğe uğratarak birtakım yeni faaliyetlere tahsis edilmişlerdir. Yakın zamana kadar Toptaşı Cezaevi'nin hamamı olarak kullanılan dârülkurrânın almasıık örgülü duvarları dışarıdan görülebilmektedir.

Edirne Selimiye Külliyesi'nde III. Murad'ın arasta ile birlikte caminin batı yönüne 1590'lı yılların başında ilâve ettirdiği dârülkurrâda Mimar Dâvud Ağa'nın, ustası Mimar Sinan'ın klasik çizgisinden ayrılmadığı, ancak yapının konumunda ve cephelerinde bazı yenilikler denediği görülmektedir. Birlikte inşa edildiği arasta ile ilginç bir bütünlük arzeden Selimiye Dârülkurrâsı, fevkanî konumu kadar önündeki revakın değişik tasarımı ile de dikkati çekmektedir. Ana meydana bakan batı cephesindeki iki kemerli ve tonoz örtülü bu revak, yanlardan duvarlarla kapatılarak eyvan niteliğine kavuşturulmuş ve böylece dârülkurrânın cephesine Topkapı Sarayı'ndaki Fâtih Köşkü'nün köşe balkonunu hatırlatan bir sivil mimari çeşnisi katılmıştır. Mimar Sinan'ın dârülkurrâlarına kıyasla bu yapının kitlesi daha yayvan tutulmuştur. Bunun sebebi, muhtemelen

Süleymaniye Dârülkurrâsı - İstanbul

DÂRÜLKURRÂ

Câfer
Paşa'nın
yaptırdığı
Kütahya
Dârülkurrâsı'nın
planı

Dâvud Ağa'nın şehirden bakıldığında caminin önüne gelen dârülkurrânın, ustanın şaheseri Selimiye Camii'nin görünümünü mümkün mertebe bozmamasına özen göstermesi olsa gerektir. Cephelere klasik Osmanlı üslûbundaki diğer örneklerde görülen biçimde ikişer pencere açılmış, ayrıca giriş revakının yan duvarlarına da aynı biçimde birer pencere konularak onikigen kasnaklı bir kubbenin örttüğü iç mekânda kible duvarının eksenine mihrap, doğu duvarının eksenine ise bir ocak yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın Hassa başmimarı bulunduğu döneme (1538-1588) rastlamasına rağmen onun eseri olmayan ve Kütahya'da 1579 yılında Câfer Paşa tarafından yaptırılan dârülkurrâ, tamamen kendine has tasarımı ile Osmanlı dârülkurrâları arasında istisnâ bir örnek teşkil eder. Sekizgen prizma biçimindeki gövdesi ve kubbesiyle ilk bakışta klasik üslûpta bir Osmanlı türbesini andıran yapının duvarları kesme köfeki taşı ile örülmüş, her cephesine altı üstlü ikişer pencere açılmıştır. Dikdörtgen olan alttakiler söveli, üsttekiler ise sivri kemerlidir ve batı yönündeki cephede alt pencerinin yerine kapı yerleştirilmiştir. Cephelelerdeki izlerden, zamanında İstanbul Kasımpaşa'daki Piyâle Paşa Türbesi gibi çepçevre ahşap bir sundurma ile kuşatılmış olduğu anlaşılmakta, böylece yapının türbe mimarisiyle olan yakınlığı daha da güçlü biçimde hissedilmektedir. Kubbenin örgüsünde almasılık sistemin kullanılmış olması bu dârülkurrânın diğer bir ilginç yanını teşkil etmektedir.

Osmanlı dârülkurrâlarında görülen önemli bir özellik, bu yapıların genellikle büyük veya küçük kapsamlı bir külliye'nin programı içinde yer almaları, en azından bir cami veya mescidin yanında inşa edilmiş olmalarıdır. Tek başına tasarlanmış olan Bursa'daki Hoca Yâkub ve Kütahya'daki Câfer Paşa dârülkurrâları, tasarımları açısından olduğu gibi bu yönleri ile de istisna teşkil etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 140; E. Diez v.dğr., *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 127-130, 143; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 949-963; a.mlf., *Karaman Tarihi*, s. 585-588; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 172, 179, 275, 404, 454; a.e. II, s. 33-34, 226-227, 353; a.e. III, s. 403; a.e. IV, s. 861-865; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 207-208; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1982, s. 338-340, 424, 625; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 11, 48, 71, 453; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 76, 133, 176-178, 184, 355-357; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimar-başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, I, 275 vd.; Tanju Cantay, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii*, İstanbul 1989, s. 41; Yılmaz Önge, "Konya'da Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume", *VD, X* (1973), s. 367-384; M. Baha Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *STAD*, sy. 2 (1988), s. 3-19.

M. BAHANANMAN

DÂRÜLKÜFÜR

(bk. DÂRÜLHARP).

DÂRÜLKÜTÜB

(bk. KÜTÜPHANE).

DÂRÜLMAÂRİF

(دارالمعارف)

Osmanlı maarif tarihinde
Avrupalı mektep planında
yapılan binada açılan
ilk modern kurum.

Tanzimat'ın getirmiş olduğu zihniyet değişikliği ve devlet hayatındaki yeni teşkilatlanmanın gerektirdiği formasyona sahip memur yetiştirmek üzere bu yönde geliştirilmiş programlarla eğitim ve öğretim veren okullar açılmış olup Dârüлмаârif (Mekteb-i Maârif) bu yeni anlayışla açılan okulların başında gelmektedir.

Dârüлмаârif'te, o günkü rüşdiyelerden daha ileri seviyede bir öğretim metodu ve müfredat programı uygulanması amaçlanmıştır. Burada ehliyetli memur yetiştirilmesi yanında ileride açılması düşünülen dârülfünuna da öğrenci hazırlamak maksadıyla Osmanlı eğitim kurumlarında uygulanagelen klasik müfredata ilâveten aritmetik, geometri, felsefe, astronomi, coğrafya gibi bir kısmı o dönemin rüşdiyelerinde okutulmayan dersler de konulmuştur (Mahmud Cevad, s. 42-44; Nâfi Atuf, I, 115).

Mektebin bulunduğu Çağaloğlu'ndaki Sultan II. Mahmud Türbesi yanında önce bir medrese yapılması düşünülmüş, ancak civarda birkaç medrese bulunması sebebiyle bu fikirden vazgeçilmişti (VGMA, *Bezmiâlen Vâlide Sultan Vakıfları Fodla Defteri*, nr. 44, s. 52). Bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan aynı yerde modern tarzda kâğır bir mektep binası yaptırarak vakfetmiştir (7 Cemâziyelâhîr 1266/20 Nisan 1850). Dârüлмаârif, padişahla devlet ricâlinin katıldığı bir merasimle ve devrin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa'nın nutkundan sonra 21 Mart 1850'de bu binada öğretime başlamıştır.

Maârif-i Umûmiyye Nezâreti âzası olan Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı Kemal Efendi'nin Dârüлмаârif'in açılmasında önemli hizmetleri olmuş, zamanın eğitim ve öğretimine uygun mektepler açarak Türk maarif tarihinde önemli başarıları görülen, daha sonra Maarif nâzirliği da yapan Kemal Efendi yeni mektebe müdür olarak tayin edilmiştir. Kuruluşunun ilk günlerine ait belgelerde (BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6077; BA, İrade-Dahiliye, nr. 12.376) Mekteb-i Âlî ve Vâlide Mektebi olarak anılan bu müessesenin adı, Kemal Efendi'nin teşebbüsleri neticesinde kısa bir müddet sonra Meclis-i Vâlâ'ca Dârüлмаârif şeklinde değiştirilmiş, maksada uygun olarak hazırlanan özel bir program ve nizamnâme'ye göre de buraya talebe alınmaya başlanmıştır. İlk talebeleri arasında Abdülmecid'in çocukları Murad Efendi ile (V. Murad) Fatma Sultan da bulunuyordu. Padişah, çocuklarını ilk gün mektebe bizzat getirerek Kemal Efendi'den diğer çocuklarla birlikte yetiştirilmelerini istemiştir.

Dârüлмаârif rüşdiye seviyesinde açıldığında 250-260 kadar öğrencisi vardı; daha sonra öğrenci kontenjanı 180 olarak tesbit edilmiş ve giriş imtihanı konulmuştur (VGMA, *Bezmiâlen Vâlide Sultan Vakıfları Fodla Defteri*, nr. 44, s. 49).

Bezmiâlem Vâlide Sultan, zengin geliri vakıflar bağışladığı bu mektebin masrafları ile burada vazife görececek hoca, memur ve müstahdemlerin maaşlarının kendi vakıflarından elde edilecek gelirlerden karşılanmasını şart koşmuş ve bir litografya matbaası kurdurarak mektebin ders kitaplarının burada basılmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca mektep bünyesinde bir kütüphane yaptırarak şahsına ait değerli eserlerden oluşan ve bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde